

Kastamonu Üniversitesi

**I. ULUSLARARASI ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ
SEMPOZYUMU**

**-ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ'Yİ ANMA VE ANLAMA-
-Birinci Cilt-**

**4-6 Mayıs 2012
Kastamonu**

ŞABANİYYE'NİN XVIII. YÜZYIL ORTADOĞU VE KUZEY AFRİKA SERÜVENİ: MUSTAFA B. KEMÂLEDDİN BEKRÎ ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Ramazan MUSLU
Sakarya Üniversitesi, Türkiye

Özet

Silsilesi Şeyh Şâbân-ı Velî'ye uzanan Mustafa b. Kemâleddin Bekrî, Karabaş-ı Velî'nin üçüncü kuşak halifesidir. Gençlik çağını Abdülganî en-Nâblusî'nin gözetiminde ilim tahsili ile geçirmiş ve seyr u sülûkünü Abdülatîf b. Hüsâmeddin Halebî (ö.1121/1709-10)'nin rehberliğinde tamamlamıştır. Bilindiği gibi Abdülatîf Halebî, Edirneli (Bolulu, Mısırlı) Mustafa Efendi (ö.1129/1717)'nin halifesidir. Velûd bir müellif olan Bekrî, tasavvuf alanında Ortadoğu ve Kuzey Afrika ekseninde araştırma yapan batılı bilim adamlarının da dikkatini çekmiş önemli bir mutasavvıftır. Hatta onun XVIII. yüzyılda Halvetiyye'yi yeniden ihya edip etmediği konusu tartışılmıştır. Bu tebliğimizde Bekrî'nin Şam, Kudüs ve Kahire gibi İslam dünyasının önemli merkezlerinde Halvetî-Şabanî geleneğine bağlı olarak yapmış olduğu faaliyetlere, kendisinden sonraki tesirlerine ve böylece tarikatın adı geçen coğrafyadaki serüvenine kısaca ışık tutmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: 18. Yüzyıl, Ortadoğu, Tarikat, Halvetiye, Şabaniye, Mustafa Kemâleddin Bekrî

THE ADVENTURE OF SHA'BÂNİYYA ORDER IN THE MIDDLE EAST AND NORTH AFRICA IN THE EIGHTEEN CENTURY: THE EXAMPLE OF MUSTAFA IBN KAMÂL AL- DÎN AL-BAKRÎ

Abstract

Mustafa ibn Kamâl al-Dîn Bakrî, whose succession (chain of Sufi masters) reaches Shaikh Sha'bân Walî, was the third-generation khalifa of Karabash al-Walî. He spent his youth acquiring knowledge under the supervision of Abd al-Ghanî al-Nablûsî. He then completed his Sûfî training under the guidance of Abd al-Latîf b. Khusâm al-Dîn al-Halabî (d.1121/1709-10), the khalîfa of Mustafa Afandî (d. 1129/1717), also known as Edirneli, Bolulu and 'the Egyptian'. As a prolific author and important Sufi, Bakrî has attracted the attention of Western scholars studying the axis of the Middle East and North

Africa. There is also debate in his role in renewing or re-establishing the Khalwatiyya Order in the 18th century. This paper provides a brief account of his activities in Damascus, Jerusalem and Cairo, which were the major centres in the Islamic world of the Khalwatiyya-Sha‘baniyya Order. It also considers the influence of geography on the practices of the Order.

Keywords: 18th Century, Middle East, Süfî Order, Khalwatiyya, Sha‘baniyya, Mustafa ibn Kamāl al-Dīn al-Bakrī

Giriş

Temelleri Kerîmüddin Ahî Muhammed (ö. 751/1350-51) tarafından atılan ve halifesi Ömer Halvetî (ö. 800/1397-98) tarafından tesis edilen Halvetiye, Osmanlı döneminin en yaygın tarikatlarından birisidir. Tarikat, “Pir-i Sâni” olarak anılan Seyyid Yahyâ Şirvânî (ö. 862/1457 veya 868/1463-64)’den sonra “Rûşeniye”, “Cemâliye”, “Ahmediye” ve “Şemsiye” kollarına ayrılmıştır. Cemâl Halvetî’ye (ö.899/1493-94) nispet edilen Cemâliye şubesiinden de Yusuf Sinan (ö.936/1529)’a nispet edilen Sünbülüye ve Şâbân-ı Velî’ye (ö.976/1568-69) nispet edilen Şâbâniye⁵²⁰ olmak üzere iki kol doğmuştur. Şâbân-ı Velî, bilindiği gibi Hayreddin Tokâdî’nin (ö.940/1533) yetiştirdiği önemli bir mutasavvıftır. Biz konumuz açısından Halvetî-Şâbânî ekolün Ortadoğu ve Kuzey Afrika serüveninde etkin rol oynayan iki isme işaret ettikten sonra asıl örneğimize yani Mustafa b. Kemâleddin el-Bekrî’ye geçmek istiyoruz.

1. Karabaş-ı Velî

Ali Alâeddin Efendi, daha çok tanınan ismiyle Karabaş-ı Velî (ö.1097/1685), Şâbâniye’nin yegâne alt kolu olan Karabaşiye’nin kurucusudur.⁵²¹ Onun konumuz açısından önemi, Arap dünyasında kısa süreli de olsa Halvetî-Şâbânî ekolü temsil eden ilk şeyh olmasıdır. Burada tarikatı daha önce Arap dünyasında ve özellikle Mısır’da temsil etmiş Halvetî şeyhlerini de hatırlamak gerekir. Muhammed Demirtâşî (ö.935/1528-29) ve İbrahim Gülşenî (ö.940/1533-34) hemen akla gelen iki şeyhtir ki her

520 Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 192^a-209^b. Şâbâniye için ayrıca bk. Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: Süfîler, Devlet ve Ulemâ (XVII. Yüzyıl)*, İstanbul 2001, s. 91-102.

521 Harîrîzâde, *Tibyân*, III, vr. 58^a-71^a. Karabaşiye için ayrıca bk. Necdet Yılmaz, *age.*, s. 102-115. **Karabaşiye’nin silsilesi**, Mustafa Muslihiddin (ö.1072/1659), İsmâil Çorûmî (ö.1057/1647), Ömer el-Fuâdî (ö. 1046/1636), Muhyiddin Kastamonî (ö.1013/1604), Abdalbâkî Efendi (ö. 989/1582), Hayreddin Efendi (ö.978/1571), Osman Efendi (ö.976/1569), **Şeyh Şâbân-i Velî** (ö.976/1569), Hayreddin Tokâdî (ö. 931/1525), Çelebi Sultan Cemâl Halvetî Aksarayî (ö.899/1491 veya 902/1494) ve Pîr Muhammed Erzincânî (ö.879/1475) vasıtasıyla **Seyyid Yahyâ Şirvânî**’ye ulaşır. Bk. Senâî, *Silsilenâme-i Tarikat-i Aliye-i Halvetiyye*, İstanbul Belediye Ktp., Osman Ergin, Yazma nr. 857, vr. 5^a-6^b; İbrahim Has, *Silsile-i Halvetiyye-i Karabaş-ı Kastamonî*, Süleymaniye Ktp., H. Mahmud, nr. 2707; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, IV, 12.

ikisi de Kahire'de metfundur. Ne var ki bu iki şeyh, Rüşeniye kolu temsilcileridir.

2. Bolulu Mustafa Efendi

Karabaş-ı Velî'nin yetiştirdiği halifeleri arasında konumuzla doğrudan ilgili olan halifesi Bolulu, Mısırlı ve Edirneli" nisbeleriyle anılan Mustafa Efendi (ö.1129/1717)'dir. Çeşitli devlet hizmetlerinde bulunduktan sonra şeyhi ile birlikte üç yıl kadar Mekke ve Medine'de ikâmet etmiş ve burada hilâfete nâil olmuştur. "Doğânî Hacı Baba" olarak da anılan Mustafa Efendi, Mısır'a gitmiş ve burada yaptırdığı tekkede dokuz sene kadar irşad hizmetinde ve tarikat faaliyetlerinde bulunduktan sonra 1110/1699'da Edirne'ye yerleşmiştir. Mısır, Kudüs ve Suriye'deki irşad faaliyetlerini ise halifeleri vasıtasıyla sürdürmüştür. Mustafa Efendi, 1129/1717'de Edirne'de vefât etmiş ve Şûle Çelebi Camii'nin hazîresine defnedilmiştir.⁵²²

Pek çok halife yetiştiren Mustafa Efendi, Halvetî-Şâbânî ekolü Ortadoğu'da şeyhine göre daha uzun süre temsil eden ve Şâbânîye'nin yaygınlaşması için faaliyette bulunan ikinci önemli şeyhtir. Halifelerinden özellikle Halepli Abdülatîf Efendi (ö.1121/1709-10) konumuz açısından önemlidir. Kanaatimizce bu zatın en önemli özelliği, tarikatın Ortadoğu ve Kuzey Afrika coğrafyasında yaygınlaşmasını sağlayan Mustafa b. Kemâleddin Bekrî'yi yetiştirmesidir.

Biz bu tebliğimizde Mustafa b. Kemâleddin Bekrî örneğinden hareketle Şâbânîye'nin Ortadoğu ve Afrika'daki yayılış serüvenine kısaca ışık tutmaya çalışacağız.

Mustafa b. Kemâleddin Bekrî Kimdir?

Mustafa b. Kemâleddin Bekrî, Mısır'dan Şam'a göç eden Bedreddin Muhammed b. Süleyman el-Bekrî (ö.1062/1652) âilesine mensup bir şeyhtir.⁵²³ 1688'de Şam'da dünyaya geldi. Babası Kemâleddin b. Ali, Şam'da Cevvâniye Medresesi'nde müderris olarak görev yaptı. 1105/1694'te vefât ettiğiinde Mustafa daha beş altı yaşlarında idi.⁵²⁴ Bu nedenle yetim Mustafa 1111/1699-1700'e kadar annesiyle birlikte kaldı. Annesinin

---

522 Derviş Hasan Hulûs el-Halvetî, *Tezkiretü'l-müteahhirîn*, vr. 27^b-29^a.

523 Ebül-Fazl Muhammed Halil Murâdî, *Silkü'd-dürrer fi a'yâni'l-karni's-sânî 'aşer*, Bulak 1301, IV, 190; Abdurrahmân Cebertî, *Târîhu 'Acâibi'l-âsar fi't-terâcimi ve'l-ahbâr*, Beyrut ts, I, 246; Abdülhay b. Abdülkebîr el-Kettânî, *Fehresü'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemü'l-me'âcim ve'l-meşîhât ve'l-müselselat* (nşr. İhsân Abbâs), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1982, I, 223-224; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn esmâ'ü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn* (nşr., İbnülemin Mahmud Kemal-Avni Aktuç), İstanbul 1951-55, II, 446; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn: terâcimü musannifi'l-kütübi'l-'Arabîyye*, I-XV, Beyrut ts, XII, 271; Fikrî Zekî el-Cezzâr, *Medâhilü'l-müellifîn ve'l-'Alâmü'l-'Arab*, I-IV, Riyad 1994, III, 1283; Ali İhsan Yurd, "Bekrî, Kutbüddin", *DİA*, V (İstanbul 1992), s. 369.

524 Muhammed Bekrî, *İthâfî's-Siddik (Tibyân içerisinde)*, I, vr. 147a; Murâdî, *age.*, IV, 190; Serkis, *Mu'cem*, I, 582; Kerem Emîn, *age.*, s. 18.

vefâtından sonra amcasının oğlu Şeyh Ahmed b. Kemâleddin b. Abdülkâdir es-Siddîkî'nin himâyesinde ilim tahsili ile meşgul oldu. Abdülganî b. İsmâil Nâblusî (ö.1143/1730), İsmail b. Muhammed Aclûnî (ö.1162/1748) ve Şeyh Abdüllatîf b. Hüsâmeddin Halebî kendilerinden ilim tahsil ettiği hocalarından birkaçıdır.

Bekrî'nin Halvetiye'ye intisabı 1115'te (1704-05) hocası ve aynı zamanda Halvetî şeyhi Abdüllatîf b. Hüsâmeddin el-Halebî vasıtasıyla oldu.⁵²⁵ 1116/1705-06'da "esmâ" telkini aldı ve isim ile müsemmâ arasındaki farkı öğrendi. 1119/1707-08'de ailesinden ayrılıp uzlet maksadıyla Şam'da Necm el-Bâzrâî'nin (ö.655/1257) kurduğu Bâzrâiye Medresesi'ne yerleşti. Burada halvete girip zikir ve evrâd ile meşgul oldu. 1120/1708-09'de seyr u sülûkünü tamamlayıp tam yetki (*hilâfet-i tâmmе*) ile icâzet aldı.⁵²⁶ Şeyhinin 1122/1710-11'de vefâtı üzerine de Halep'te şeyhlik makâmına oturdu.⁵²⁷

Mustafa Bekrî, Halvetiye'den başka Nakşbendiye ve Kâdiriye tarikatlarına da intisap edip icâzet almış (câmi'ut-turuk)⁵²⁸ bir şeyhtir. *Silkü'd-düerer*'de kaydedildiğine göre, Nakşbendiye tarikatına ilk defa Kutbü'l-ârîfin Seyyid Murad Özbekî el-Buhârî (ö.1132/1719) vasıtasıyla intisap etmiştir.⁵²⁹ İkincisi ise Basra'da Nakşbendî şeyhi Muhammed Saîd Cerrâhî (ö.1144/1731-32) vasıtasıyla gerçekleşmiştir.⁵³⁰ Kâdiriyye'ye intisabı ise Hama'da Kâdirî Tekkesi şeyhi Yâsin Efendi vasıtasıyla olmuş ve nihayet kendisinden icazete nail olmuştur.⁵³¹

Bekrî'nin tarikatı kısa zamanda yayması, sıkça gerçekleştirdiği seyahatlere bağlanabilir. Nitekim başta İstanbul ve Anadolu olmak üzere Bağdat, Basra, Musul, Halep, Kudüs, Lübnan, Mısır ve Hicâz bölgelerine müteaddit defalar seyahatler yapmıştır. Bu seyahatlerinde tarikatın neşri yanı sıra bölgenin önemli âlimlerini de ziyaret etmiştir. Ali b. Alîl el-Ömerî,

525 Halebî, Halvetiye icâzetini 1102'de (1690-91) Edirmeli Mustafa Efendi'den aldı. Şeyhinin yanında dört yıl terbiye gördü; defalarca halvete girdi. Bk. Muhammed Bekrî, *İthâfû's-Siddik (Tibyân içerisinde)*, I, vr. 148^a; Murâdî, *age.*, IV, 191.

526 Muhammed Bekrî, *İthâfû's-Siddik (Tibyân içerisinde)*, I, vr. 148^a; Murâdî, *age.*, aynı yer; Serkîs, *Mu'cem*, I, 582; Abdülmün'im Hıfînî, *el-Mevsû'atü's-süfîyye*, s. 68. Kerem Emîn, müridlerin daha Halebî'nin sağlığında iken Mustafa Bekrî'ye biat ettiklerini ve şeyhin vefâtından sonra da bu biatlarını yenilediklerini kaydeder. Bk. *age.*, s. 19.

527 Muhammed Bekrî, *İthâfû's-Siddik (Tibyân içerisinde)*, I, vr. 148b; Murâdî, *age.*, aynı yer.

528 Bandırmalızâde, *Mir'âtü't-turuk*, Dersââdet 1306, s. 41.

529 Murâdî, *age.*, IV, 194. Mustafa Bekrî, *Elfiyye fi't-tasavvuf* adlı eserinde bu zâtın ismini Abdurrahîm el-Özbekî olarak kaydetmiştir. Bk. *age.*, vr. 14^b.

530 Mustafa Bekrî, daha önce Nakşbendî şeyhi Murad Özbekî'ye intisap etmişti (bk. Murâdî, *age.*, IV, 194). Nebhânî'nin kaydettiğine göre ise, Mustafa Bekrî'nin Nakşbendiyye tarikatını zâhirî olarak Muhammed Saîd el-Hindî'den; bâtinî olarak da Ebû Yezîd el-Bistâmî'nin ya da başka bir Nakşbendiye büyüğünün rûhâniyetinden almıştır. İntisâbın ne şekilde gerçekleştiği hakkında bilgi için bk. *age.*, II, 481.

531 Muhammed Bekrî, *İthâfû's-Siddik (Tibyân içerisinde)*, I, vr. 149^b-150^a.

Hanefî fakîhi ve Hadis âlimi Necmeddin b. Hayreddin er-Remlî, Ezher müderrislerinden Ebû'l-Mekârim Muhammed b. Sâlim el-Hıfnâvî –ki Bekrî'nin müridi ve halifesi olmuştur- ve Seyyid Muhammed b. Ahmed et-Tâfilâtî örnek olarak zikredilebilir.

Bekrî'nin dikkat çeken bir özelliği de Şeyh Şâbân-ı Velî gibi “*mürşidü's-sekaleyn*” olmasıdır. Yani o, hem insanları ve hem de cinleri irşad etme ehliyetine haiz bir şeyhtir. Kaynaklarda onun 1137/1724'te kendisinden veya zürriyetinden ahid alan müridlere cin tâifelerinin reislerinden eziyet vermeyeceklerine dair söz aldığı kaydedilir.⁵³²

Mustafa Kemâleddin Bekrî, 12 Rebûlâhîr 1162/1 Nisan 1749 tarihinde humma sebebiyle 63 yaşında vefat etmiş ve Kahire'deki Karâfe Kabristan'ının “Mücavirler” kısmına defnedilmiştir. Bekrî'nin vefâtından sonra “*Keşke üstadım hayatta olsaydı da başka bir işle meşgul olmak yerine sadece onun hizmetinde bulunsaydım.*”⁵³³ diyen Şeyh Muhammed Hıfnâvî, şeyhinin vefâtından yaklaşık üç ay sonra Şaban 1162/Temmuz 1749'da büyük bir anma merasimi tertip etmiş ve bu merasim daha sonraki yıllarda da bir gelenek olarak tekrarlanmıştır.⁵³⁴

Mustafa Bekrî'nin hayatıyla ilgili önemli bazı tarihler:⁵³⁵

<u>Yıl</u> (hicrî)	<u>Açıklama</u>
1099 (1688)	Doğumu (Şam)
1105	Babasının vefâtı
1115	Abdüllatîf Halebî'ye intisâbı
1119	Uzlet hayatına başlaması
1120	Abdüllatîf Halebî'den Halvetiye icâzetine nail olması
1122	Kudüs'e ilk seyahati ve burada <i>el-Fethu'l-kudsî</i> adlı eserini yazması ve ilk defa İstanbul'a gitmesi
1123	<i>Bülûğu'l-merâm</i> adlı eserini yazması
1126	İkinci defa Kudüs'e gitmesi
1128	Halep ve Trablus'a gitmesi ve ardından Kudüs'e dönmesi
1131	Kudüs'te evlenmesi
1132	Receb Paşa ile Mısır'a gitmesi
1133	Tekrar Kudüs'e dönmesi ve <i>Şerhu's-salavâti'l-Meşîşiyye</i> adlı eserini yazması
1135	İkinci defa İstanbul'a gelmesi ve burada <i>Tefriku'l-hümûm</i> adlı eserini yazması

532 Muhammed Bekrî, *İthâfû's-Siddik (Tibyân içerisinde)*, I, vr. 150a; Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 143^a; Nebhânî, *age.*, II, 472.

533 Nebhânî, *age.*, II, 473-474.

534 Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 145^a; Nebhânî, *age.*, II, 474; Ali İhsan Yurd, *age.*, s. 22.

535 Kerem Emin, *age.*, s. 22-24.

- 1136 Hama'da Kadiri Tekkesi Şeyhi Yasin Efendi'den Kadiriyye icazeti alması
- 1138 Annesinin vefatı
- 1139 Halep üzerinden tekrar Kudüs'e dönmesi; Bağdat ve Şam'a gitmesi
- 1140 Basra'da Nakşbendî Şeyhi Muhammed Saîd Cerrâhî'den Nakşbendî nisbesini yenilemesi
- 1143 Oğlu Muhammed'in doğumu
- 1144 Kudüs'te tâun hastalığının yayılması
- 1145 Hacca gitmesi ve Kudüs'e dönmesi
- 1148 İstanbul'a üçüncü defa gelmesi; İskenderiye ve Kahire üzerinden Kudüs'e dönmesi ve kızının vefâtı
- 1149 *el-Mevlidü'd-dürri* adlı eseri şerh etmesi, hacca gitmesi ve ardından Şam ve Nâblus üzerinden Kudüs'e dönmesi
- 1160 Mısır'a gitmesi ve Ezher yakınında bir yere yerleşmesi
- 1161 Son defa hacca gitmesi ve tekrar Kahire'ye dönmesi
- 1162 Hastalanması ve vefâtı (Kahire)
- (1749)

Yukarıda hayatıyla ilgili verilen kronolojiden de anlaşılacağı üzere, Mustafa b. Kemaleddin Bekrî Ortadoğu'nun hemen her merkezine uğrayarak belli bir süre kalmış, kimi zaman halvet kimi zaman celvet halinde bulunmuştur. Hemen her yerde müridleriyle meşgul olmuş, sohbet etmiş ve onları irşad etmeye çalışmıştır. 1149/1737'deki hac yolculuğuna kalabalık bir mürid topluluğu ile çıktığı, Murâdî'nin *Silkü'd-dürer*'de naklettiği bilgilerden anlaşılmaktadır. Müridlerinin sayısının yüz bini aştığı rivayet edilir. Bu rakam elbette ki mübalağalı bulunabilir. Kesretten kinaye de olsa müridlerinin sayısının on binleri bulduğu tahmin edilebilir. Müridlerinin, emsallerinden fazla oluşu, onun Halvetiyye'yi yeniden ihya edip etmediği tartışmasını da beraberinde getirmiştir ki bu konuya biraz ileride ele alacağız.

Eserleri

Araştırmalarımızda Mustafa Bekrî'nin 192 kadar eserini tespit ettik. Ancak bunlardan (61 tanesi yazma, 18 tanesi de matbu olmak üzere) 79 tanesinin kütüphane kayıtlarına işaret edebildik. 113 tanesinin yerini ise ne yazık ki tespit edemedik. Bekrî, eserlerinin bir kısmını özel istek üzerine kaleme almıştır. Mesela, Muharrem 1137/Eylül 1724 başlarında dostlarından bazılarının, dönemin tartışma konularından biri olan "kavmiyet" ile ilgili bir eser yazmasını istemeleri üzerine, *el-Farku'l-mü'zin bi't-tarab beyne'l-'Acem ve'l-Arab* adlı risâlesini kaleme almıştır.⁵³⁶ Müellif bu eserde Osmanlı Devleti'nin hayırla yâd etmiş ve Osmanlı Devleti'nin hizmetlerini

536 Mustafa Bekrî, *el-Farku'l-mü'zin*, vr. 1^{ab}.

övmüştür.⁵³⁷ Nebhânî (ö.1350/1932) de *Hulâsatü'l-beyân* adlı eserinde Bekrî'nin genelde Osmanoğulları ile ve özelde Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u ve Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethi ile ilgili görüşlerine yer vermiştir.⁵³⁸

Bekrî'nin eserleri daha çok sülûk, âdâb, vâkiât, evrâd, ezkâr ve biyografi ile ilgilidir. Ayrıca bazı şerhleri de mevcuttur. Eserlerinden birkaçı şunlardır:

- 1) *el-'Akîdetü's-sünniyye* (العقيدة السنية).
- 2) *el-'Arâisü'l-kudsiyye fi'd-desâisi'n-nefsiyye* (العراطيل القدسية في الدسائس النفسية).
- 3) *Bülğatü'l-mürîd ve müntehâ mevkîfi's-sa'îd* (بلغة للمريد وتهي مقف).
- 4) *Bülûğü'l-merâm fi Halvetiyyeti's-Şâm* (بلوغ المرآفي لخواص الشام).
- 5) *Elfiyye fi't-tasavvuf* (الفي في التصوف).
- 6) *el-Fethu'l-kudsi ve'l-keşfü'l-ünsî fi viridi's-seher* (الفتح القدسي للإكشاف).
- 7) *el-Kasîde fi âdâbi's-sülûk* (القصيد في آداب السلك).
- 8) *Tesliyetü'l-ahzân ve tasliyetü'l-eşcân* (تسلي الأحزان وتسلي العشجان).
- 9) *el-Vasiyyetü'l-celiyye li's-sâlikine tarîka'l-Halvetiyye* (الوصية العلية للسلوكيين طوق الخوي).
- 10) *el-Virdü'l-esnâ fi't-tevessül bi Esmâi'l-Hüsna* (الورد السنيفي التوسل بآسماء الحسن).

Halifeleri

Murâdî, Mustafa Kemâleddin Bekrî'nin yirmi kadar halifesi olduğunu ve çoğunun kendisinden önce vefât ettiğini kaydeder.⁵³⁹ Tespitlerimize göre bilinen önemli halifeleri şunlardır: (1) Ebü'l-Mekârim Şeyh Şemseddin Muhammed b. Sâlim b. Ahmed el-Hıfnâvî (ö.1181/1767), (2) Muhammed b. Abdülkerim el-Medenî es-Semmânî (ö.1189/1775), (3) Ebü'l-Fütûh Muhammed b. Mustafa Kemâleddin el-Bekrî (ö.1199/1784) ve (4) Muhammed el-A'cebî b. Ahmed el-Halebî'dir. Bu halifelerden ilk üçü kendi adlarına birer kol tesis etmiş ve Şâbâniye'nin Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yayılmasına katkı sağlamışlardır. Onlardan ilk ikisini kısaca tanıtmak istiyoruz.

1. Muhammed b. Sâlim el-Hıfnâvî (ö.1181/1767)

Muhammed, 1101/1690'da Mısır'ın Bilbîs şehrine bağlı Hıfnâ köyünde doğdu. Hıfza babaannesinde başladı ve Şuarâ sûresine kadar onun nezâretinde ezberledi. Sonra babası onu Şeyh Abdurraûf el-Beşîşî'nin

537 Mustafa Bekrî, *age.* vr. 61^a vd.

538 Yûsuf en-Nebhânî, *Hulâsatü'l-beyân fi ba'dı meâsiri Mevlânâ es-Sultân Abdülhamîd es-Sânî ve ecdâdühü Âl-i Osmân*, (*el-Ehâdisü'l-erba'in fi vücûbi tâ'ati Emîri'l-mü'minîn* içinde), Beyrut 1312, s. 24.

539 Murâdî, *age.*, IV, 196. Nebhânî de Murâdî'den naklen aynı rakamı zikretmiştir. Bk. *age.*, II, 473.

tavsiyesiyle on dört yaşında iken Kahire'ye götürdü ve hıfzını burada ikmâl ettirdi. Muhammed, Şemseddin Muhammed el-Büdeyrî ed-Dimyâtî, Yûsuf Melevî, Muhammed es-Sağîr, Muhammed es-Silcâsî, 'Îd b. Ali en-Numrusî ve Abdullah b. Sâlim el-Basrî gibi döneminin âlimlerinden ilim tahsil ederek icâzet aldı. Şâfiî fikhî başta olmak üzere Usûl-i Fıkıh, Tefsir, Hadis, Kelâm, Mantık, Nahiv ve Arûz gibi ilim dallarında geniş bir bilgi sahibi olan Muhammed, Ezher'de ders vermekle meşgul oldu.⁵⁴⁰ Ders vermeye başladığı bu yıllarda diğer bir ifadeyle otuz yaşlarında iken tasavvufa ilgi duydu ve Şeyh Ahmed eş-Şâzilî el-Mağribî'ye intisap ederek ondan bazı virdler aldı.⁵⁴¹

Hıfnâvî, 1133/1721'de Kahire'ye gelen Mustafa Kemâleddin Bekrî ile tanıştığında daha fazla muhabbet duyduğu bu şeyhe intisap etti. Ancak bu intisabı diğerlerinden ayıran önemli bir özellik vardı. Cebertî'nin kaydettiğine göre bu özellik, Mustafa Bekrî'nin, bir istisna olarak "istihâre" yaptırmaksızın Muhammed Hıfnâvî'den "ahid" almasıdır. Cebertî'ye göre bu durum, aralarındaki irtibatın kemâlini gösteren önemli bir ipucudur.⁵⁴² Harîrîzâde'nin kaydettiğine göre Mustafa Bekrî, Muhammed Hıfnâvî'ye ilk üç ismi (*lâ ilâhe illallah, Allah, Hû*) birlikte telkin etmiştir.⁵⁴³

Bekrî, 1139/1727'de hac niyetiyle Hicaz'a gitmek üzere yola çıktığında Muhammed Hıfnâvî'ye gönderdiği bir mektupta bir daire çizip içerisine "Hak" ismi yazmış ve kendisinin ilâhî bir izinle ahid alma, zikir telkin etme ve müridleri yetiştirme konusunda halifesi olduğunu kaydetmiştir.⁵⁴⁴

Muhammed Hıfnâvî, Bekrî'ye son derece bağlı idi ve onun hasretini çekiyordu. Şeyhine duyduğu özlemi bir şiirinde şu şekilde ifade eder: "*Kalbimi aldınız; o benim bir parçamdır. Cismimin tamamı yanınızda olsa, bunun size ne zararı olur?*". Nihâyet şeyhinin daveti üzerine 1149/1736'da her şeyi bırakarak Kudüs'e gitmek üzere yola çıktı. Ona "*Kudüs'e falan kapıdan gir; şurada namaz kıl ve şurayı ziyaret et*" denilince, "*Ben ancak şeyhimi ziyaret için Kudüs'e gidiyorum. Onun kapısından girer; onun evinde namaz kılarım*" dedi. Şeyhine ulaştıktan sonra zikredip uzlet ve halvet yaparak nefsiyle mücâhede etti. Dört ay kaldığı Kudüs'te bir an bile şeyhinin yanından ayrılmadı.⁵⁴⁵

Muhammed Hıfnâvî, Kudüs'ten Kahire'ye dönünce tekrar ders vermeye ve kendisine gelen insanları irşad etmeye başladı. Zamanla ziyaretçileri çoğalınca durumu Mustafa Bekrî'ye bildirdi. Şeyhi, insanların kendisini

540 Cebertî, *age.*, I, 339-340; Harîrîzâde, *age.*, I, vr. 294^b. Bu dönemde Ezher'de okutulan dersler için ayrıca bk. Harîrîzâde, *age.*, I, vr. 294^b-295^a.

541 Cebertî, *age.*, I, 342; Harîrîzâde, *age.*, I, vr. 295^a.

542 Cebertî, *age.*, aynı yer.

543 Harîrîzâde, *age.*, aynı yer.

544 Harîrîzâde, *age.*, I, vr. 295^{ab}. Mustafa Bekrî'nin Muhammed Hıfnâvî'ye gönderdiği mektupta ahidin ne şekilde alınacağına dair verdiği bilgi için bk. *age.*, I, 297^{ab}.

545 Cebertî, *age.*, I, 351-352; Harîrîzâde, *age.*, I, vr. 295^b.

ziyaret etmesine mani olmamasını; gelen bir Hıristiyan bile olsa faydalı olmasını tavsiye etti. Cebertî'nin kaydettiğine göre, birçok Hıristiyan onun eliyle Müslüman olmuştur.⁵⁴⁶

Muhammed Hıfnâvî, Bekrî'nin bulunduğu mecliste çoğu kez konuşmadan oturur ve ancak bir soru sorulduğunda cevap verirdi. Bu durum şeyhinin dikkatini çekmiş ve ondan meclisinde ve seyahatlerinde konuşmasını istemişti. Bekrî, Abdurrahman Cebertî'nin kaydettiğine göre, bir defasında “*İnsanlara karşı rahat ol ve onları güzel karşıla. Bir insanın senin elinle hidâyete ermesi, kızıl develere sahip olmandan daha hayırlıdır*” demişti. Yine bir gün Muhammed Hıfnâvî'ye: “*Bu gece cemaatle birlikte bizim eve gelin ve zikri burada yapın*” dedi. Akşam şiddetli bir yağmur başladı. Muhammed Hıfnâvî, yağmura rağmen yalın ayak ıslanmış bir vaziyette şeyhinin evine ulaştı. Şeyhi “*Bu yağmurda nasıl geldin?*” dedi. O da: “*Efendim, bizden gelmemizi istediniz; her hangi bir kayıt koymadığınız için şiddetli yağmur da olsa, yalın ayak da olsa geldim*” dedi. Mustafa Bekrî: “*Güzel yaptın; bu, kemâldeki ilk adımdır*” diyerek davranışını takdir etti.⁵⁴⁷

Muhammed Hıfnâvî, 1171/1758'de Ezher şeyhliğine getirildi. 1179/1766 yılında hacca gitti. 27 Rebülevvel 1181/23 Ağustos 1767 Cumartesi günü öğleden önce Kahire'de vefât etti ve cenaze namazı Pazar günü Ezher'de büyük bir topluluk tarafından kılındıktan sonra Karâfe Mezarlığı'na defnedildi. Muhammed Hıfnâvî, hocaları, muasırları ve talebeleri tarafından medhedilmiştir.⁵⁴⁸

2. Muhammed b. Abdülkerim es-Semmânî

Muhammed b. Abdülkerim Semmânî, 1132'de (1718-19) Medine'de doğdu ve burada yetişti. Kâdiriye tarikatına da müntesip olan Semmânî, Mustafa Kemâleddin Bekrî'ye Medine'de intisap etti ve Halvetî usûlüne göre seyr u sülûkünü tamamlayarak halifesi oldu. Zamanının kutbu olduğu rivâyet edilen Semmânî, 1189/1775'de Medine'de vefât etti ve Cennetü'l-Bakî'kabristanına defnedildi.⁵⁴⁹

Mustafa Kemâleddin Bekrî'nin Tesirleri

Bekrî, eserleriyle kendisinden sonraki bazı mutasavvıfları etkilemiştir. O, risâlelerini şerh eden birçok yorumcuya ilham kaynağı olmuş ve eserleri kendisinden sonraki bazı Halvetî şeyhleri tarafından kaynak olarak kullanılmıştır. Mesela Abdülhâlık Şabrâvî'nin *Sirâcü ehli'l-bidâyât fi't-tasavvuf* adlı eseri, Bekrî'nin *Hediyetü'l-ahbâb*'i ile büyük ölçüde aynıdır. Hıfnâvî'nin halifelerinden Semânûdî'nin *Tuhfetü's-sâlikîn ve delâletü's-*

---

546 Cebertî, *age.*, I, 353. Ayrıca bk. Harîrîzâde, *age.*, aynı yer.

547 Cebertî, *age.*, I, 343.

548 Cebertî, *age.*, aynı yer; Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 297^a.

549 Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 140^{ab}.

sâirîn ilâ Rabbi'l-âlemîn adlı eseri de yine Mustafa Bekrî'nin *el-Menhecü'l-azb*'ine dayanır.

Mustafa Bekrî'ye nispet edilen "Bekriye", Halvetiye'nin (Cemâliye-Şâbâniye) Karabaşîye kolundan doğmuş bir alt koldur.⁵⁵⁰ Mustafa Bekrî, mensubu olduğu Karabâşîye'yi, *Elfiyye fi't-tasavvuf* adlı eserinde şu şekilde metheder: "*Halvetiye tarikatına mensup sâdât-ı kirâm, Cüneyd'in tuttuğu gibi yol tutmuşlar ve değişik fırkalara ayrılmışlardır. Onların en hayırlıları Karabaşîye müntesipleridir.*"⁵⁵¹

Mustafa Bekrî'nin yaşadığı coğrafyada başka Arap Halvetî şeyhleri bulunmasına rağmen, kendisi Anadolu'dan gelen bir şeyh olan Abdülatîf b. Hüsâmeddin el-Halebî'ye intisap etmiş ve seyr u sülûkünü onun gözetiminde tamamlamıştır. Mustafa Bekrî'ye ilk tasavvuf neşvesini veren Şeyh Muhammed ed-Dekdekî de yine bir Türk'tür.⁵⁵²

Hüseyin Vassâf, Mustafa Bekrî'nin seyr u sülûkte "*nazarla terbiye*" olarak ifade edilen bir metod geliştirdiğini ve sâlikin bu metodla mertebeleri kısa sürede geçtiğini kaydeder. Bu tespiti yaptıktan sonra riyâzet, mücâhede ve râbitanın hakkıyla yapılması gerektiğine dikkat çeker ve maksûda ulaşmanın ancak bunlarla mümkün olacağını söyler.⁵⁵³

Mustafa Bekrî'den önceki Halvetî şeyhlerinin pek çoğu, İbnü'l-Arabî düşüncesinden değişik seviyelerde etkilenmiştir. Bu şekilde etkilenen şeyhlerden birisi de İbnü'l-Arabî'nin *Füsûsü'l-hikem* adlı eserine bir şerh yazan ve diğer eserlerini de inceleyen Ali Karabaş'tır.⁵⁵⁴ Bir Karabaşî şeyhi olan Mustafa Bekrî de, daha önce ifade edildiği gibi, Abdülganî Nâblusî'nin gözetiminde İbnü'l-Arabî'nin eserlerini okumuş ve onun düşüncelerinden etkilenmiştir. Nitekim bu durum, kaleme aldığı *Tesliyetü'l-ahzân ve tasliyetü'l-eşcân*⁵⁵⁵ ve *el-Mevridü'l-azb li zevi'l-vürûd fi keşfi vahdeti'l-vücûd*⁵⁵⁶ gibi eserlerinde açıkça görülmektedir. Hatta onun İbnü'l-Arabî'yi metheden bir şiiri günümüze kadar ulaşmıştır.⁵⁵⁷ Mustafa Bekrî'ye kadar

550 Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 141^a; Vassâf, *Sefîne*, IV, 123-125; *Tomâr-ı Halvetiyye*, s. 82-83; Tevfik et-Tavil, *et-Tasavvuf fi Mısır*, İskenderiye 1365/1946, s. 90-97; F. De Jong, *age.*, s. 7-50; L. Massignon-Tahsin Yazıcı, "Tarikat", *İA*, XII/I, 6, 11.

551 Mustafa Bekrî, *Elfiyye fi't-tasavvuf*, vr. 4^a; Cebertî, *age.*, I, 342; Kerem Emîn, *age.*, s. 19.

552 Ali İhsan Yurd, *age.*, s. 23; Abdülkâdir Ahmed Atâ, *et-Tasavvufu'l-İslâmî*, s. 388.

553 Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, III, 396. Nazarla terbiyenin, Mustafa Bekrî'nin dışında başka şeyhler tarafından da kullanıldığı bilinmektedir. Nazarla terbiye, Şâbân-ı Velî'den itibaren tarikat şeyhlerinin yer ve zamana göre kullandıkları bir usûldür. Mesela Karabaş-ı Velî'nin Bolulu Mustafa Efendi'ye nazarıyla ilgili bk. K. Kara, *age.*, s. 120.

554 Harîrîzâde, *Tibyân*, III, vr. 57^b-58^a.

555 Süleymaniye Ktp., H. Hüsni Paşa, nr. 592, 136 vr.; TÜYATOK., Amasya Bayezid, Yazma, nr. 1636, vr. 157^b-225^b; Dâru'l-Kütübî'l-Mısıriyye, Tasavvuf, nr. 3007, mikrofilm nr. 37159.

556 Eser, Kerem Emîn tarafından tahkikli olarak neşredilmiştir. Bk. *age.*, s. 193-247.

557 Bk. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1450, vr. 98.

mânevî silsileyi takip eden Abdülhâfız Ali⁵⁵⁸ gibi daha sonraki bazı Halvetî şeyhleri de İbnü'l-Arabî'den ilham almayı sürdürmüşlerdir.⁵⁵⁹

Mustafa Kemaleddin el-Bekrî Halvetiye'yi yeniden ihya etti mi?

Mustafa Bekrî ve halifeleri, tarîkatın Halep, Şam, Kudüs, Hicâz, Yemen, Mısır, Trablus, Tunus, Cezâyir ve Fas'a kadar yayılmasında ve bu bölgelerde faaliyet göstermesinde önemli rol oynamışlardır.⁵⁶⁰ Murâdî, Mustafa Bekrî'nin yoğun bir teveccüh gördüğünü, müntesiplerinin yüz bini aştığını ve hatta onun müridlerinin isimlerinin kaydedilmesini durdurduğunu ifade eder.⁵⁶¹ Harîrîzâde de tarîkatın yoğun bir kitle tarafından kabul gördüğünü teyit eder.⁵⁶² Nebhânî'ye göre de Mustafa Bekrî'nin şöhreti, daha sağlığında iken yayılmış, kendisine intisap edenlerin sayısı gün geçtikçe artmış ve bu şekilde tarîkatı birçok şehirde faaliyet göstermiştir.⁵⁶³

Yine Mustafa b. Kemâleddin Bekrî, tasavvuf alanında Ortadoğu ve Kuzey Afrika ekseninde araştırma yapan batılı bilim adamlarının da dikkatini çekmiş ve hatta onun, yukarıda da ifade edildiği gibi, XVIII. yüzyılda Halvetiye'yi yeniden ihya edip etmediği tartışılmıştır. Mesela Paul André, Raymond, Trimmingham⁵⁶⁴ ve B. G. Martin⁵⁶⁵ gibi araştırmacılar, Mustafa Bekrî'nin Halvetiye'yi yeniden canlandırıldığını ileri sürmüşlerdir. Joseph Fletcher, "Çin'de İslâm Tarikatları" adlı makalesinde, XVIII. yüzyılın sonu ile XIX. yüzyılın ilk yarısında bir "yenilik" (*tecdid*) hareketinden söz etmekte ve bunu değişik açılardan bölgelere göre değerlendirmektedir. Ona göre genel olarak "tecdid" teşebbüsü bizzat sûfilere, dört "sünnî" tarikat (Nakşebendiye, Halvetiye, Şaziliye ve Kâdiriye) mensuplarının ve bu tarikatların kollarının eseri olmuştur. Çünkü sûfilere göre, "hadis" ve "fıkıh"ın derinliğine bilinmesi ile serbest düşünme hakkı (*ictihâd*) asıldır.⁵⁶⁶ Mustafa Bekrî'nin önderliğindeki Halvetiye mensubu şeyhlerden özellikle Ahmed Derdîr ve Abdullah Şarkâvî yenilik

---

558 Abdülhâfız Ali, *Lukatü'l-iclân ve tuhfetü'l-ihvân*, Kahire 1323, s. 4 vd.

559 F. De Jong, *agm*, s. 126-127.

560 *Tomâr-ı Halvetiyye*, s. 225; Ali İhsan Yurd, *age.*, s. 23; Kerim Kara, *age.*, s. 184.

561 Murâdî, *age.*, IV, 194.

562 Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 142^b.

563 Nebhânî, *age.*, II, 472, 473.

564 J. S. Trimmingham, *The Sufi Orders in Islam* (Oxford 1971), s. 77.

565 B. G. Martin, *Muslim Brotherhoods in Nineteenth-century Africa* (Cambridge 1976), s. 24; a. mlf., "A Short History of the Khalwatiyya Order of Dervishes," N. R. Keddie (editör), *Scholars, Saints and Sufis, Muslim Religious Institutions since 1500* (Berkeley/Los Angeles, 1972), s. 298.

566 Mustafa Bekrî'nin "fıkıh" ile ilgili görüşleri için bk. *Elfiyye fi't-tasavvuf*, vr. 24^{ab}.

hareketlerine öncülük etmişlerdir.⁵⁶⁷ Nicole Grandin ise Mustafa Bekrî'yi “XVIII. asırdaki büyük müceddid” olarak nitelendirmiştir.⁵⁶⁸

Ortadoğu'daki İslâm tarikatları üzerine yaptığı araştırmalarıyla tanınan Frederick De Jong da başlangıçta Bekrî'nin “Halvetiye'nin en büyük ihyâ edicisi” olduğunu ifade etmiş,⁵⁶⁹ ancak daha sonra bu görüşünden vazgeçerek onun herhangi bir yenilik ve canlanma getirmediğini savunmuştur.⁵⁷⁰

Mısırlı araştırmacı Kerem Emîn ise Mustafa Bekrî'nin Kâhire'de tarikatın islâhına önem verdiğini ifade ettikten sonra, tarikatın dünyanın birçok bölgesine yayıldığını kaydeder ve şöyle der: “el-Kutbü'l-Bekrî, tarikatın şeriata dayanması gerektiği konusuna önem vermiş, uzlet ve halvete dayalı nefis tezkiyesi ve ruh terbiyesi üzerinde yoğunlaşmış ve bunları zikir ve âdâb ile desteklemiştir.”⁵⁷¹ Ayrıca Mustafa Bekrî'nin bugün Mısır bölgesinde hâlâ etkisini sürdürdüğünü kaydeden Kerem Emîn, onun eserlerinin ve virdlerinin Halvetiye tarikatının bütün kollarında okunduğunu ifade etmiştir.⁵⁷² Bekriye tarikatı şeyhinin, Mısır'da 1976 yılına kadar yürürlükte kalan tarikatlarla ilgili kanun gereği *Meşâyihu't-turuki's-sûfiyye*'nin de şeyhi olması, tarikatın Mısır'daki etkinliğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.⁵⁷³

Bekriye'nin kaynaklarda kaydedilen başka bir özelliği de, Halvetiye'nin bir şubesi olmasına rağmen, bütün sûfi tarikatları kendisinde toplamasıdır.⁵⁷⁴ Mustafa Bekrî'nin tarikatların çok olmasının nedeni ile ilgili görüşlerini, *el-Ke'sü'r-râik fi sebebi ihtilâfi't-tarâik*⁵⁷⁵ adlı eserinden öğreniyoruz. O, “Tarikatlar mahlûkatın nefesleri adedince” sözünden hareketle, tarikatların çeşitli ve çok sayıda olmasının nedenini, zevklerin farklı olmasına bağlar. İstidâtların çeşitliliğinin de imdâd, feyz ve tecellilerin farklılığını doğurduğunu belirtir. Mustafa Bekrî, her kulun kendine göre bir seyri ve kurb menziline ulaştıran bir “ismi” bulunduğunu söyler. Çünkü ona göre, Hakk'ın tecellileri o kadar geniştir ki, bir kula aynı yönden iki defa ya da iki ayrı kula bir hikmet olmaksızın aynı tecellî zuhûr etmez.⁵⁷⁶ Her nefeste farklı tecellîlerle karşılaşan

567 Joseph Fletcher, “Çin'de İslâm Tarikatları”, *İslâm Dünyasında Tarikatlar*, s. 33-34.

568 Nicole Grandin, “Sudan, Afrika'nın Boynuzu ve Doğu Afrika'da Tarikatlar”, *İslâm Dünyasında Tarikatlar*, s. 334.

569 F. De Jong, *Turuq and Turuq-linked*, s. 22 (not: 80).

570 F. De Jong, “Mustafa Kamal al-Din al-Bakri (1688-1749) Revival and Reform of the Khalwatiyya Tradition?”, *Eighteenth-Century Renewal and Reform in Islam*, (yay. Nehemia Levtzion and John O. Voll), New York 1987, s. 119-120.

571 Kerem Emîn, *age.*, s. 28.

572 Aynı yer.

573 İrfan Gündüz, “Bekrî, Muhammed Tevfik”, *DİA*, V (İstanbul 1992), s. 370.

574 Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 171b; Bandırmalızâde, *Mir'âtü't-turuk*, s. 41.

575 Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, nr. 432 (*Tibyân* içerisinde), III, vr. 295^a-303^a).

576 Mustafa Bekrî, *el-Ke'sü'r-râik*, (*Tibyân* içerisinde), III, vr. 295^b. Ayrıca bk. Mustafa Bekrî, *Elfîyye fi't-tasavvuf*, vr. 3^a.

kul, Rabbinden bir an gafil olsa, kaçırdığı güzellik elde ettiğinden daha çok olur. Bilindiği gibi, Hakk'ın vâridâtı kesintisiz olarak devam etmektedir; ancak onu gözetleyen ve susuzluğunu çeken idrak edebilir. Kalp uygunsuz gelen vâridât oraya girer, aksi takdirde geldiği gibi geri döner.⁵⁷⁷ Mustafa Bekrî, vâridâtla ilgili bu ve benzeri bilgileri verdikten sonra, nefesini murâkabe altında tutan bir mürîdin, her nefeste bir hediyeye mazhar olacağını, onu kabul edip vuslat menziline yaklaşacağını ve terakkî etmenin zevkini tadacağını ifade eder.⁵⁷⁸

Bernd Radtke ise bir makalesinde, Mustafa Bekrî ile oğlu Muhammed Bekrî'nin tasavvuf ehlindeki yozlaşma ve çeşitli sapkın uygulamalarla şiddetli bir şekilde mücadele ettiğine dikkat çeker.⁵⁷⁹

Farklı görüşler olsa da genel kabul, Bekrî'nin Halvetiye geleneğini yeniden ihya edip canlandırdığı yönündedir ki bizim de kanaatimiz bu istikamettir.

Mustafa Bekrî'den sonraki dönemde Mısır'da etkin konumdaki pek çok âlim Halvetiye'yi benimsemiş ve mensubu olmuştur. Yukarıda ifade edildiği gibi, Muhammed Hıfnâvî'nin halifesi Mahmud el-Kürdî (ö. 1195/1780) de bunlardan birisidir.⁵⁸⁰ Kürdî'nin talebesi Abdullah Şarkâvî (ö. 1227/1812) de Ezher şeyhi idi.⁵⁸¹ Bir diğeri de, XVIII. yüzyıl sonlarında Mâlîkiye şeyhi ve aynı zamanda Muhammed Hıfnâvî'nin bir başka halifesi olan İsmail el-Cüneymî'dir.⁵⁸² Torunları, kendisinden sonra *Cüneymiye* olarak adlandırılan bir kol kurmuşlardır.⁵⁸³

Ahmed Derdîr (ö.1201/1787), Muhammed Hıfnâvî'nin belki de en çok tanınan halifesidir.⁵⁸⁴ O da, Mustafa Bekrî gibi, tarikat âyininde ve evrâdda bazı değişiklikler yapmıştır.⁵⁸⁵ Bu değişiklikler, ondan sonra ortaya çıkan Halvetî kollarının büyük çoğunluğu tarafından benimsenmiş ve sürdürülmüştür. Bu kolların biri, Ahmed Sâvî'den (ö. 1241/1825) sonra kendi adıyla anılan "*Sâviye*"dir.⁵⁸⁶ Ahmed Sâvî gibi, Ahmed Derdîr'in birinci ve ikinci kuşak halifeleri, kendi adlarıyla tarikatlar kurmuşlardır. Halvetiye'nin Mısır'da gerçek anlamda canlanması XIX. yüzyılın ikinci

---

577 Mustafa Bekrî, *el-Ke'sü'r-râik*, (Tibyân içerisinde), III, vr. 296a.

578 Mustafa Bekrî, *age.*, III, vr. 296b.

579 Bernd Radtke, "Sufism in the 18th century: an attempt at a provisional appraisal, *Die Welt des Islams*, vol. 36/3 (1996), s. 341.

580 Bilgi için bk. Cebertî, *age.*, I, 61-68.

581 Bilgi için bk. Cebertî, *age.*, IV, 159-65.

582 *Age.*, I, s. 290; el-Fûvî, s. 102 vd.

583 Muhammed Abdülmün'im Hafâcî, *es-Süfî el-Müceddid es-Seyyid Muhammed el-Ğumeymî et-Teftazânî* (Kâhire, 1951), 53 vd.

584 Cebertî, *age.*, II, 147 vd.

585 İbâdetle ilgili ezbere okunan birkaç metin onun tarafından yazılmıştır. *Salavât*, *Tevessül* ve *Manzûme fî esmâillâhi'l-husnâ*, tarikatın toplu zikrinin bir parçası olmuştur.

586 F. De Jong, *Turuq*, s. 74.

yarısında gerçekleşmiştir. Bu yeniden canlanma içerisinde yer alan şeyhler, Mustafa Bekrî'den yaklaşık bir-bir buçuk asır sonra yaşamıştır. Onlar, Ali Karabaşı'ye ve dolayısıyla Şeyh Şâbân-ı Velî'ye kadar ulaşan bir silsileye sahiptiler ve tarikatın temel niteliklerini muhâfaza ettiler. Bunlara ek olarak onlar, Mustafa Bekrî'nin eserlerinden bazı ilhamlar aldılar ve İbnü'l-Arabî düşüncesine ulaştılar.⁵⁸⁷

Özetle ifade etmek gerekirse Bekrî'den sonra tarikat, *Hıfniye*, *Semmâniye* ve *Kemâliye* olmak üzere üç ana kola ayrılmıştır. Hıfniye'den *Derdîriye*, *Ticâniye*, *Rahmâniye*, *Ezheriye* ve *Mervâniye* olmak üzere beş kol doğarken, Semmâniye'den *Feyziye*; *Derdîriye*'den ise *Sâviye*, *Sibâiye* ve *Vefâiye* kolları zuhûr etmiştir. Bekriye kolları içinde başlangıçta Hıfniye'nin bir kolu olan *Ticâniye* ise, sonradan müstakil bir tarikat haline gelmiştir.⁵⁸⁸ Böylece tarikatın Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da iyice yerleşmesi ve yaygınlaşması Mustafa Bekrî'nin yetiştirmiş olduğu halifeleri vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Diğer bir ifadeyle Bekrî'nin birinci, ikinci ve üçüncü kuşak halifelerinin tarikatın yaygınlaşmasındaki katkısı büyüktür.

Değerlendirme ve Sonuç

Mustafa b. Kemâleddin Bekrî, Halveti-Şâbânî-Karabaşî geleneğe bağlı bir Arap şeyhidir. Osmanlı'ya karşı düşünceleri olumlu ve minnet doludur. Halveti geleneği Ortadoğu'da yaygınlaştırmıştır. Başta Şam olmak üzere Halep, Kudüs, Bağdat, Basra, Kahire gibi merkezlerde ve Hicaz'da faaliyet göstermiştir. İslam dünyasının önemli ilim merkezlerinden biri olan Ezher'de saygın bir konumu vardır ve yetiştirdiği halifelerinden bir kısmı aynı zamanda burada ders vermiş bulunan âlimlerdir. Tarikatın Kuzey Afrika'daki yaygınlığı daha çok Bekrî'nin birinci ve ikinci kuşak halifeleri vasıtasıyla gerçekleşmiş olsa da onun tarikata bir canlılık kazandırdığı ve yeniden ihya ettiği söylenebilir. Bekrî silsilesinden gelen Rahmaniye bu gün Kuzey Afrika'nın en etkin tarikatlarından birisidir. Öte yandan yine aynı silsileden gelen Ticaniye ise zamanla bağımsız bir tarikat haline gelmiştir. Tarikatın Ortadoğu ve Kuzey Afrika eksenindeki açılım serüvenini daha iyi anlayabilmek ve tahlil edebilmek, Mustafa Kemâleddin Bekrî'nin ve üstlenmiş olduğu misyonun daha iyi tanınmasına ve tahkik edilmesine bağlıdır. Bu ise konuyla ilgilenen araştırmacıların yolunu Kastamonu ve bölgesine düşürecektir. Bu bağlamda Kastamonu Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen bu sempozyumun önemli bir görev ifa ettiğini düşünüyorum ve bu tür sempozyumların devamını diliyorum.

Kaynakça

Abdülhâfız Ali, *Luktatü'l-iclân ve tuhfetü'l-ihvân*, Kahire 1323.

Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn esmâ'ü'l-müellifîn ve âsârü'l-*

587 F. De Jong, *agm*, s. 127.

588 Bandırmalızâde, *Mir'âtü't-turuk*, s. 41; Kerim Kara, *age.*, s. 185.

musannifin (nşr., İbnülemin Mahmud Kemal-Avni Aktuç), İstanbul 1951-55.

Bandırmalizâde, *Mir'âtü't-turuk*, Dersââdet 1306, s. 41.

Bekrî, Muhammed, *İthâfî's-Siddîk* (Tibyân içerisinde).

Bekrî, Mustafa b. Kemâleddin, *el-Farku'l-mü'zin bi't-tarab fi'l-farkı beyne'l-'Acem ve'l-Arab*, Süleymaniye Ktp. Esad Efendi, nr. 2270, 179 vr.

—————, *Elfiyye fi't-tasavvuf*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 3646, vr. 1^b-38^b.

Cebertî, Abdurrahmân, *Târîhu 'Acâibi'l-âsâr fi't-terâcimi ve'l-ahbâr*, Beyrut ts.

Cezzâr, Fikrî Zekî, *Medâhilü'l-müellifin ve'l-A'lâmü'l-'Arab*, I-IV, Riyad 1994.

Fletcher, Joseph, "Çin'de İslâm Tarikatları", *İslâm Dünyasında Tarikatlar*, s. 33-34.

Grandin, Nicole, "Sudan, Afrika'nın Boynuzu ve Doğu Afrika'da Tarikatlar", *İslâm Dünyasında Tarikatlar*, s. 334.

Gündüz, İrfan, "Bekrî, Muhammed Tevfik", *DİA*, V (İstanbul 1992), s. 370.

Hafâcî, Muhammed Abdülmün'ım, *es-Sûfî el-Müceddid es-Seyyid Muhammed el-Ğumeymî et-Teftazânî*, Kahire 1951.

Harîrîzâde, Muhammed Kemâleddin Efendi (ö.1299/1882), *Tibyânü vesâilü'l-hakâik fi beyânî selâsili't-tarâik*, I-III, Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, nr. 430-432.

İbrahim Has, *Silsile-i Halvetiye-i Karabaş-ı Kastamonî*, Süleymaniye Ktp., H. Mahmud, nr. 2707.

Jong, F. De, "Mustafa Kamal al-Din al-Bakri (1688-1749) Revival and Reform of the Khalwatiyya Tradition?", *Eighteenth-Century Renewal and Reform in Islam*, (yay. Nehemia Levtzion and John O. Voll), New York 1987, s. 119-120.

Kara, Kerim, *Karabaş Velî: Hayatı, Fikirleri, Risaleleri*, İstanbul 2003

Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemü'l-müellifin: terâcimü musannifi'l-kütübi'l-'Arabîyye*, I-XV, Beyrut ts.

Kettânî, Abdülhay b. Abdülkebîr, *Fehresü'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemü'l-me'âcim ve'l-meşihât ve'l-müselselât* (nşr. İhsân Abbâs), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1982

Martin, B. G., "A Short History of the Khalwatiyya Order of Dervishes," N. R. Keddie (editör), *Scholars, Saints and Sufis, Muslim Religious Institutions since 1500* (Berkeley/Los Angeles, 1972), s. 298.

—————, *Muslim Brotherhoods in Nineteenth-century Africa*, Cambridge 1976.

Massignon L. - Yazıcı, Tahsin, "Tarikat", *İA*, XII/I, 6, 11.

Murâdî, Ebü'l-Fazl Muhammed Halîl, *Silkü'd-dürer fi a'yâni'l-karni's-sânî 'aşer*, Bulak 1301.

Muslu, Ramazan, *Mustafa Kemaleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul 2006.

———, *Osmanlı Toplumunda Anadolu'da Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İstanbul 2003.

Nebhânî, Yûsuf, *Hulâsatü'l-beyân fî ba'dı meâsiri Mevlânâ es-Sultân Abdülhamîd es-Sânî ve ecdâdühû Âl-i Osmân*, (*el-Ehâdîsü'l-erba'în fî vücûbi tâ'ati Emîri'l-mü'minîn* içinde), Beyrut 1312.

Radtke, Bernd, “Sufism in the 18th century: an attempt at a provisional appraisal, *Die Welt des Islams*, vol. 36/3 (1996), s. 341.

Senâî, *Silsilenâme-i Tarîkat-i Aliye-i Halvetiyye*, İstanbul Belediye Ktp., Osman Ergin, Yazma nr. 857.

Tavîl, Tevfik, *et-Tasavvuf fî Mısr*, İskenderiye 1365/1946.

Trimingham, J. S., *The Sufi Orders in Islam*, Oxford 1971.

Uludağ, Süleyman, “Halvetiyye”, *DİA*, XIV (İstanbul 1997), s. 393-395.

Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, I-V, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2305-2309.

Yılmaz, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: Sûfîler, Devlet ve Ulemâ (XVII. Yüzyıl)*, İstanbul 2001.

Yurd, Ali İhsan, “Bekrî, Kutbüddin”, *DİA*, V (İstanbul 1992), s. 369.